

ПЕРЕКЛАД В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Першопчатки перекладацької діяльності в Україні сягають часів Київської Русі — першої суверенної держави на українських землях. Хрещення Русі наприкінці X ст. н. е. (988) і запозичення кирилиці, яке його супроводжувало, зумовили залучення цієї держави до культурного простору Візантії. Із впровадженням християнства виникла потреба в численних перекладах релігійної літератури. У ситуації диглосії „розмовна мова (староукраїнська/руська) — писемна мова (церковнослов'янська/староболгарська)“ саме друга мова переважно застосовувалася для перекладів. Вона виконувала таку саму функцію, що й латинська мова в середньовічній Європі.

Як книжна мова науки церковнослов'янська зберігала свою писемну функцію до кінця XVIII ст., коли утворилася сучасна українська мова. Використовуючись як засіб перекладу, церковнослов'янська мова вбирала українські елементи, які укорінювалися в перекладених текстах. Одночасно завдяки взаємодії з церковнослов'янською українська („проста мова“) збагатила свій словник і розвинула синтаксис.

У XV ст. в Україні вийшла серія перекладів, серед яких нова редакція Старого Заповіту. За деякими ознаками (транскрипція власних імен, членування текстів і лексичні особливості) їх відносять до прямих перекладів з

івриту. До нових перекладів цієї доби належить також „Псалтир Федора Жидовіна”.

Першим перекладом українською мовою вважається „Пересопницьке Євангеліє”, видане між 1556 і 1561 рр. На думку дослідників, цей текст відіграв украй важливу роль у становленні українського козацтва.

Переклад Євангелія виконувався під наглядом архімандрита Григорія з Пересопницького монастиря і за участі сина протопопа Михаїла. Деякі особливості перекладу вказують на те, що перекладачі використовували не лише церковнослов'янський текст, а й його чеські та польські версії.

У XV—XVI ст. поширювалися „духовні повісті”, в яких описуються історії про королів-магів і страждання Христа. Це були непрямі переклади або адаптації латинських оригіналів, зроблені найчастіше з польських версій. Польська і рідше чеська мови слугували посередниками для українських перекладів релігійних і світських книг.

Однак паралельно з'являються приклади прямого перекладу з латинської мови. До них, імовірно, належить переклад-адаптація легенди про Святого Георгія. Поряд з релігійними текстами перекладають також деякі наукові праці, серед яких „Трактат з логіки” Мойсея Маймоніда, єврейського теолога, філософа і лікаря (1135—1204).

Релігійний і філософський трактат „Авіасаф”, який є компіляцією різних джерел і авторство якого приписується арабському вченому XII ст., досяг Східної Європи завдяки перекладам-переказам його частин, що стосуються астрономії. Дидактичний трактат „Ворота Арістотеля” (інша назва — „Таємниця таємниць”), який походить з арабського джерела, був перекладений у X—XI ст. на латинську мову та іврит. Його переклад, зроблений в Україні чотирма століттями пізніше, створювався, очевидно, на основі єврейського тексту, оскільки у ньому зафіксовано гебраїзми¹.

Дипломатичні відносини України з Османською імперією, Кримським ханством, Францією, Австрією, Польщею і Молдавією, які розвиваються в XVI ст. після створення Козацької християнської республіки (Запорозької

Січі), дають підстави говорити про існування письмового та усного дипломатичного перекладу в тогочасній українській державі. Ця діяльність розширюється у XVII ст. за гетьманування Богдана Хмельницького, який мав послів у більшості сусідніх країн.

Заснування митрополитом Петром Могилою Київської Академії в 1632 р. дало великий поштовх перекладацькій діяльності в Україні, головним чином у галузі науки. Академія об'єднала довкола себе талановитих учених і професорів, таких як Х. Філалет, Г. і М. Смотрицькі, Л. Зизаній, З. Копистенський, П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Кониський. Усі вони володіли кількома мовами, зокрема латинською, грецькою, церковнослов'янською і польською. Високий рівень знання і викладання латинської мови в Київській Академії уможливив переклад трактатів з астрономії, географії, медицини тощо. Серед праць, перекладених у цей період, відзначають „Анатомію” фламандського ученого Андре Везалія (Везалія) і „Космографію” голландського географа і картографа В. Ж. Блеу, який виклав астрономічні погляди Ніколая Коперніка. Обидва переклади належать випускникові Академії Є. Славинецькому.

У той самий час випускники Академії, які оселилися у Москві за наказом Петра I, перекладали російською мовою праці київських учених з філософії та теології. У такий спосіб з'явилися: „Катехизм” (Повчання новонавернених) Лаврентія Зизанія, надрукований у Москві 1627 р., „Книга про віру” Захарії Копистенського, „Казання святого Кирила, патріарха Єрусалимського, про Антихриста” Стефана Зизанія. Було також перекладено деякі полемічні твори Івана Вишенського.

У XVII—XVIII ст. український читач познайомився у перекладах з деякими літературними творами італійського Відродження. Йдеться передусім про новелу Боккаччо „Танкред, Сигізмунд і Гвіскард”, уривок з поеми Тассо „Звільнений Єрусалим” (1580) і десять пісень із цієї поеми. Ці тексти, перекладені зокрема викладачем Київської Академії Л. Горкою (уривок із „Звільненого Єрусалима”), відтворюють польські версії, чим пояснюється наявність